

УДК 316.28

Ніконенко В.М.,

кандидат філософських наук,
професор кафедри українознавства і філософії
Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя

Габрусєва Н.В.,

асистент кафедри українознавства і філософії
Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ УКРАЇНИ

Одним із найважливіших критеріїв рівня розвитку будь-якої країни, ідентифікатором її зрілості, є наявність у ній громадянського суспільства, яке поряд із добробутом населення, матеріально-технічною базою, досягненнями в сфері освіти, науки і культури, реальними правами та свободами є показником рівня цивілізованості. Звичайно, що в умовах тоталітарного режиму сформуватись таке суспільство в Україні не могло, оскільки навіть науково-теоретичний аналіз його був фактично заборонений. І це тоді, коли видатний наш вчений, фундатор української науки про політику М. Драгоманов, ще на початку ХХ століття всебічно і переконливо обґрунтував не тільки необхідність формування громадянського суспільства, але й шляхи реалізації цієї потреби [1].

Певні зародки громадянського суспільства, його елементи можна знайти навіть в княжій та козацькій добах нашої історії, але лише демонтаж компартійного режиму та здобуття незалежності створили можливість реального формування такого суспільства. Найчастіше ознаками громадянського суспільства вважається наявність сфери самовияву вільних та рівноправних громадян, мережі їхніх колективів, організацій та інституцій, що виражають та реалізують їхні потреби та інтереси та функціонують в

самокерованому режимі і лише опосередковано регламентуються державою, утворюючи з нею узгоджену систему нормативно-правових відносин по досягненню спільного блага [2, с.79].

Громадянське суспільство не можна розглядати як природний стан населення країни, оскільки воно є результатом історичного розвитку протягом тривалого часу. Злом тоталітарного режиму створив лише певні передумови для формування громадянського суспільства, розпочавши процес відходу від одержавлення всіх сфер суспільного життя. Далеко не всі люди сприймали цей процес адекватно, побоюючись, що це приведе до послаблення держави. Без сумніву, слід визнати, що держава поки що є найбільш ефективним засобом для попередження саморуйнації суспільства і перетворення свободи в анархію. Саме тому громадянське суспільство підтримує і утримує державу, яка, в свою чергу, захищає інтереси цього суспільства. І все ж не слід ігнорувати історичний досвід, який свідчить про те, що нерідко держава, виконуючи свої функції, намагається стати єдиним регулятором усіх сфер суспільного життя, домагаючись тотального контролю і регламентації усіх відносин, які виникають у суспільстві.

Саме для того, щоб держава не стала такою, громадянське суспільство має її контролювати, не допускати її посягання на вільне функціонування громадських організацій, на приватне життя індивідів. Тим самим громадянське суспільство виступає своєрідним буфером у відносинах між державою та особою. Таке розуміння отримало відображення в правовій регламентації прав громадян, яким «дозволено все, що не заборонено законом» та діями працівників державних органів, які повинні керуватись принципом «дозволено тільки те, що передбачено законом».

Загальновизнана теорія суспільної угоди, яка була обґрунтована ще мислителями доби Просвітництва, ґрунтується на постулаті – «держава існує для суспільства, а не суспільство для держави». Справа держави полягає у виробленні стратегії і пріоритетів, темпів розвитку економіки, суспільно-політичної сфери; захисті власності, прав і свобод громадян; дотриманні

порядку; недопущенні зовнішньої агресії. Громадянське суспільство, в свою чергу, виступає фундаментом на якому тримається держава, посилює її стабільність, сприяє успішному подоланню кризових ситуацій. Відсутність або слабкість громадянського суспільства веде до послаблення держави, дестабілізації в суспільстві, що має місце, на жаль, нині в Україні.

Важливою умовою утвердження громадянського суспільства є розмежування політичної влади та економічної влади. Як свідчить досвід розвинених країн, економічна влада має обмежувати політичну владу, бути противагою їй. Громадянське суспільство має бути суспільством реальних власників, безвідносно, чи це володіння приватне, чи групи (корпоративне), яке перебуваючи під захистом держави було б гарантоване від свавільних захоплень конкурентів та рекету. Атрибутом громадянського суспільства є також цивілізований ринок, який функціонує в умовах вільної конкуренції і встановлених державою норм та законів, які визначають правила гри для його суб'єктів.

В соціальній сфері громадянське суспільство має характеризуватись розвиненою соціальною структурою, яка відображає всю різноманітність інтересів та потреб різних груп і верств населення. Потреба в реструктуризації українського суспільства зумовлена в першу чергу відсутністю потужного середнього класу та загрозливою люмпенізацією численних верств населення. Це вимагає, зокрема, встановлення прогресивної шкали податків, завдяки чому можна буде зменшити неприродний розрив між прибутками найбільш багатих та більшістю населення.

Основними чинниками формування громадянського суспільства в політичній сфері є наявність правової і демократичної державності, вільні та альтернативні вибори, функціонування плюралістичного механізму політичної влади, наявність масових політичних партій. На жаль, нині в Україні є понад двох сотень партій, але серед них немає жодної, яка б відображала інтереси більшості населення. Не менш актуальною проблемою є також вдосконалення системи місцевого самоврядування, що сприяло б розвитку народної ініціативи,

ефективному використанню потенційних можливостей впровадження громадівської моделі організації суспільного життя на селі і в малих містах України.

В духовній сфері становлення громадянського суспільства передбачає наявність ідеологічного плюралізму, виховання у людей толерантного ставлення до носіїв інших поглядів, переконань, інтересів. Важливим фактором становлення громадянського суспільства є також функціонування розгалуженої мережі засобів масової комунікації, яка спільно з державними ЗМІ в змозі була б не тільки інформувати людей, але й створювати віртуальні привабливі образи майбутнього, формуючи відповідні цільові установки і мобілізуючи їх на реалізацію соціально важливих проектів [3, с.13, 16].

Шлях становлення громадянського суспільства є непростим, суперечливим і тривалим, на якому часто виникають перешкоди як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Сьогодні розвинені демократичні країни, в яких і населення і влада відчують всі переваги наявності громадянського суспільства, також пройшли протягом століть складний процес його формування, переживши різні відкоти та втрати раніше досягнених успіхів, зазнаючи утисків при диктаторських режимах. Ще далеким від завершення є процес становлення громадянського суспільства і в Україні. Проте вибір народом незалежності та демократичної моделі організації суспільно-політичного життя, підвищення рівня політичної свідомості і політичної культури, несприйняття людьми тоталітаризму дають підстави для оптимістичного прогнозу щодо кращого майбутнього нашого народу, запорукою якого і буде становлення громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Круглашов А. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова. – Чернівці: Прут, 2000.
2. Політологічний енциклопедичний словник: Навч.посібник / Упоряд. В.П. Горбатенко, А.П. Саприкін. – К.: Генеза, 1997.

3. Товмаш Д.А. Роль політичної комунікації у формуванні громадянського суспільства. – К.: Науковий світ, 2008.